

OLN

OUD LEIDEN NIEUWS

Magazine van de Historische
Vereniging Oud Leiden

jaargang 12 - nummer 4
december 2024

Onderzoek naar historisch stadsgroen

**BURGEMEESTER HEIJKOOP
MAAKT KENNIS MET LEIDEN**

**DRUKBEZOCHTE 122E DIES
OUD LEIDEN**

HISTORISCHE
VERENIGING OUD LEIDEN

Gelukkig hebben we de foto's nog

“Je moet erbij geweest zijn.” Dat zeggen we nog weleens tegen elkaar. Dan hebben we het over unieke gebeurtenissen. Zoals dat ene spectaculaire vuurwerk, die zonsondergang in september of de storm waarbij de boom omwoei. Als je het gemist hebt, moet je het doen met de verhalen erover.

Tegenwoordig kun je zo'n bijzondere gebeurtenis soms nog een stukje mee beleven doordat er een film of filmpje van gemaakt is. Maar helaas, voor gebeurtenissen uit een verder verleden ben je aangewezen op prenten. En die zijn nogal eens vele jaren na de gebeurtenis gemaakt en zelden of nooit door ooggetuigen.

Voor de rest doe je het met je voorstellingsvermogen. Je laat je fantasie het werk doen. Zo beleef ik de Open Monumenten Dagen. De afgelopen editie in september, bezocht ik weer een paar bijzondere panden. Al rondlopend stel ik me voor hoe het was om daar te wonen of te werken. Hoe zou het zijn geweest om met een boek voor dat raam te zitten en af en toe een blik naar buiten te werpen? Met een volgeladen blad met eten vanuit de keuken in het souterrain dat krappe trapje op te lopen naar de eetkamer. In die halfduistere voorkamer dag in dag

uit aan het weefgetouw te zitten. Te slapen in de bedstee waar ik alleen dubbelgevouwen in pas.

Dat werkt als zulke panden er nog zijn. Op het Vrouwenkerkhof wordt er wel heel veel van me gevraagd om te bedenken hoe het was om rond te lopen in de kerk die daar stond. Dan is het gemakkelijker als mijn man me aanduidt waar de gymzaal was van de Titus Brandsma ULO. Ook die staat er overigens al jaren niet meer.

Wat echt voorgoed verloren is gegaan, kun je alleen nog digitaal zichtbaar maken. Denk aan de stadspoorten die nu voor iedereen op de telefoon zichtbaar gemaakt worden. Dat ziet er geweldig uit. Hoewel zoiets met de echte Zijlpoort en de Morspoort natuurlijk nooit kan concurreren.

Alleen al daarom moeten we blij zijn met alle gebouwen die uit het verleden bewaard zijn. Mooi of lelijk, dat doet er dan even niet toe. Het is één van de pijlers van onze vereniging: we zetten ons in voor het behoud van het erfgoed in Leiden. Het is één van de pijlers van onze stad: je begrijpt Leiden beter als je de historie kent. Dan kun je er nog meer van genieten en je er thuis voelen.

Waar het verleden niet meer zichtbaar is, hebben we gelukkig in veel gevallen de foto's nog. Dankzij onze geweldige Beeldbank zien we daar steeds meer van terug. Af en toe is het voor mij - en naar ik heb begrepen ook voor de mensen van de Beeldbank - flink puzzelen om te ontdekken waar een foto precies genomen is. Ze kunnen overigens altijd meer mensen gebruiken voor dit puzzelwerk en voor de techniek van het digitaliseren en opkalfateren van oude foto's. Stuur gerust een mailtje naar beeldbank@oudleiden.nl als u hier meer over wilt weten. Hoe meer foto's in de Beeldbank, des te meer valt er te genieten van het verleden.

Gerda van den Berg
voorzitter@oudleiden.nl

Gerda van den Berg

Foto omslag:

Levendaal, (maker onbekend), begin 20e eeuw. Erfgoed Leiden en Omstreken. Signatuur PV_GN003217.

Inhoud

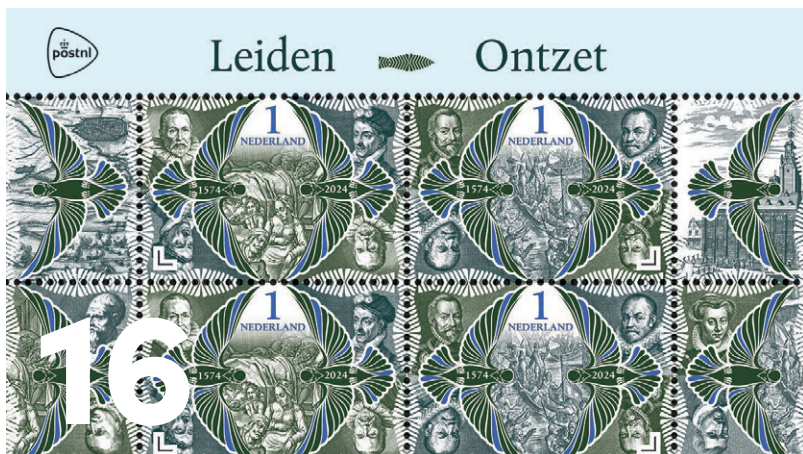
Gelukkig hebben we de foto's nog	2
Drukbezochte 122e Dies Oud Leiden	4
'Een vereniging als Oud Leiden moet je koesteren'	7
Duik in het historische stadsgroen om hittestress te voorkomen	10
Interieur vaak ondergeschoven kind	13
Wanneer werd de vestwal rond de Herengracht en Oude Rijn afgebroken?	14
Over de totstandkoming van de Leidse 3 oktober postzegels	16
Rijk aan historie en vele verbouwingen door de eeuwen heen	18
Een flat voor 36.000 gulden in De Kooi	21
Verzameling van Leidse boeken, Leidse dia's en parafernalia	22
Spionnetjes aan het kozijn worden zeldzaam	23
Vrouwe Barmhartigheid in de kou	25
Leidse wereldwandelaars dromen van China	26
Lezingen	29
Aanvullingen en correcties	30
Agenda & Colofon	31
Bedrijfsleden	32

DRUKBEZOCHTE 122E DIES OUD LEIDEN

BURGEMEESTER HEIJKOOP HEEFT EEN VOORLIEFDE VOOR HISTORISCHE STEDEN

OVER DE TOTSTANDKOMING VAN DE LEIDSE 3 OKTOBER POSTZEGELS

LEIDSE WERELDWANDELAARS DROMEN VAN CHINA

Drukbezochte 122e Dies van Oud Leiden

Agnes van Steen wint Oud Leiden Prijs

Op 2 november werd de Dies van de HVOL gehouden in de mooie Hooglandse Kerk. Na het welkomstwoord van voorzitter Gerda van den Berg en het zingen van het Leids Volkslied was het tijd voor de diesrede door René van Stipriaan. Op bevlogen wijze vertelde hij over Willem van Oranje en de stichting van de Leidse Universiteit.

Tekst: [Marleen Hogendoorn](#)

Traditioneel werden de eerste exemplaren van de Historische Kalender en het Jaarboekje uitgereikt. Dit keer aan locoburgemeester Yvonne van Delft.

De Wetenschapsprijs van de Oud Leiden Prijzen werd uitgereikt aan Agnes van Steen. Haar studie genaamd *Van liefdadigheid naar abortusstrijd. Leidse vrouwen en de Nederlandse vrouwenbeweging van 1860 tot 1990* levert volgens de jury een bijzonder belang-

*Welkomstwoord door
HVOL-voorzitter
Gerda van den Berg*

rijke bijdrage aan de Leidse stadsgeschiedenis. In haar boek gaat het om de interactie tussen de stad en de emancipatiestrijd en daarmee komt een nieuw en wezenlijk aspect van de

Leidse sociale geschiedenis aan het licht. Het bevat alles wat de jury belangrijk vindt: wetenschappelijke degelijkheid en originaliteit, een rijk tijdsbeeld, een hoofdrol voor Leiden. "Met

*Winnaar van de
wetenschapsprijs Agnes
van Steen met juryvoorzitter
Ariadne Schmidt (!)
en HVOL-voorzitter
Gerda van den Berg*

Boven: René van Stipriaan gaf de diesrede

grote precisie en oog voor detail heeft Van Steen een zeer bewonderenswaardig werk afgeleverd, een kroon op haar vele eerdere werk,” aldus de jury. De prijs omvat een geldbedrag en een oorkonde.

De Dies werd afgesloten met een gezellige markt en informeel samenzijn.

Links: Redactievoorzitter Ed van der Vlist overhandigt het Leids Jaarboekje aan locoburgemeester Yvonne van Delft.

Rechts: Yvonne van Delft ontvangt de Historische Kalender uit handen van Tjerk Trippenzee.

Nieuwe burgemeester Peter Heijkoop

‘Een vereniging als Oud Leiden moet je koesteren’

Sinds september is Peter Heijkoop onze nieuwe burgemeester. De geboren Dordtenaar ruilt met onze tijdelijke burgemeester Peter van der Velden, die gaat waarnemen in Dordrecht. Wat vindt hij van Leiden en heeft hij wel wat met erfgoed? ‘Ik vind het geweldig om door de stad te lopen, het is als een levend schilderij.’

Tekst: **Marleen Hogendoorn**

Drie oktober is (ten tijde van het interview) net voorbij. Hoe is de eerste keer bevallen?

“Ik heb net mijn kostuum opgeborgen, een historisch burgermeesterpak. Heel Leidens Ontzet staat bol van de geschiedenis. Ik houd van het verenigingsleven en van gezelligheid, daarom heb ik erg genoten van 3 oktober. Ik was erg onder de indruk van hoe jonge Leidenaars bij het Minikoraal worden meegenomen met de geschiedenis van de stad. Ze zingen leuke vlotte liederen, met historische teksten. Ik vind het mooi dat jonge inwoners weten waar de stad vandaan komt, wat de geschiedenis ervan is. Dat is vaak bepalend voor de toekomst van de stad. Ik heb enorm genoten van de tradities. Het bezoek van de Koning, het optreden van Armin van Buuren en natuurlijk haring en wittebrood eten. Ik heb heel veel mensen ontmoet: jong en oud, van bekend tot minder bekend. De stad was op haar mooist en de Leidenaars op hun mooist. Iedereen is vrolijk. Ik voel me bevoorrecht op deze manier te starten. Het was geweldig. Die vrijdag was ik wel een beetje brak...”

Die feesten heb je in Dordrecht niet, toch?

“Het is ook een historische stad. De eerste Statenvergadering was in 1572 in Dordrecht, de plannen voor de republiek werden daar gesmeed. Die stad kent echter niet de feesten en tradities als Leiden. Daar is Leiden echt uniek in, ik ken geen enkele stad die zo’n feest heeft als wij in de Sleutelstad.”

Waarom heeft u destijds gesolliciteerd op de vacature voor een Leidse burgemeester?

“Ik houd van historische steden. Mijn vrouw komt uit Haarlem, ik uit Dordrecht. Leiden heeft het beste van beide steden vonden we. Het is wat stoerder dan Haarlem en iets optimistischer dan Dordrecht. We hebben elkaar hier beter leren kennen en zijn hier dan ook veel geweest. Ook onze kinderen voelen zich hier thuis. Ik heb echt een klik met Leiden, door de mensen, de historie van de stad en de ligging.”

*Burgemeester
Peter Heijkoop.
Foto: Erik van der Burgt*

Bij de uitreiking van Haring & Wittebrood tijdens Leidens Ontzet. Foto Emile van Aelst.

Ook de bestuurlijke uitdaging in de regio en met de regio spreken me aan. De samenwerking in de Leidse regio en Holland Rijnland, er is nog veel te doen om samen onze toekomst vorm te geven. Hoe verhoud je je tussen de grote steden waar je tussen ligt? Leiden ligt in het hart van de Randstad en moet niet de kaas van het brood laten eten door de grotere steden.”

Wat heeft u met erfgoed?

“Volgens mij heeft Leiden de grootste monumentendichtheid. Ik vind het belangrijk dat het bewaard blijft. Leiden is in de jaren 60, 70 en 80 voorzichtiger omgegaan met het erfgoed dan andere steden. Het was niet echt een keuze, de stad was destijds wat armer en er was geen geld voor stadsvernieuwing. In deze tijd wordt er weer volop gerenoveerd en dat zal de komende tijd doorzetten. Ik vind het gewel-

dig om door de stad te lopen, het is als een levend schilderij. Ik vind het leuk om me te verbeelden wat er vroeger heeft plaatsgevonden. Het stadhuis, de Waag, de Hortus of de Burcht. Ik vertel graag mijn kinderen erover en laat hen de mooie gebouwen zien.”

Heeft u al een favoriete plek?

“Lastig is dat. Ik vind de Koornbrug heel mooi, de Burcht is heel bijzonder. Ik vind het ook heel leuk om door de steegjes te lopen.”

Hoe lukt de Leidse R?

“Ik heb hem al heel vaak gehoord. Dan roept iemand: Hee, burgemeesterrr! En als mijn kinderen op school in Leiden zitten, gaat het vast ook hard.”

Heeft uw voorganger u goed overgedragen?

“De waarnemend burgemeester van Leiden heeft hier een jaartje gezeten. Peter van der Velden kende ik goed, hij was in Dordrecht eerder waarnemer toen ik daar wethouder was. Hij heeft me goed bijgepraat. Ook met Henri Lenferink heb ik gesproken. Jaren geleden heb ik hier in deze kamer met hem koffie gedronken. We zaten allebei in het bestuur van de VNG. Ik vertelde hem over mijn liefde voor Leiden. Ik denk niet dat hij verbaasd was dat ik gesolliciteerd had, misschien wel dat ik het geworden ben, haha. Hij stuurde me gelijk een berichtje dat hij het heel leuk vond en dat hij Leiden goed bij me vond passen. Dat vond ik heel fijn om te horen.”

Wel bijzonder dat u ooit bij hem in de burgemeesterskamer koffie heeft gedronken, en het nu uw eigen kamer mag noemen.

“Dat had ik niet durven hopen, maar wel durven dromen. Het kan zo lopen, hè. Er waren flink wat sollicitanten. Ik had een goede klik

“Henri Lenferink stuurde me gelijk een berichtje dat hij Leiden goed bij me vond passen”

met de vertrouwenscommissie en met de stad. We vonden dezelfde dingen belangrijk. Ik wilde het heel graag, volgens mij wordt dat 'manifesteren' genoemd. Ik dacht erover hoe mooi het zou zijn om hier te werken en te wonen. En het heeft gewerkt."

Kende u de HVOL al?

"Ik had al van de vereniging gehoord. En ik was bij de première van Het Beleg te gast, dat was zo mooi. Ik zie een enorme betrokkenheid en liefde voor het erfgoed en de historie van de stad. Zo'n vereniging moet je koesteren. Jullie houden het stadsbestuur scherp op de historische waarden en kwaliteiten van de stad."

In historisch burgemeesterpak bij de Reveille op 3 oktober. Foto Emile van Aelst.

De burgemeester maakte kennis met heel wat van zijn nieuwe stadsgenoten tijdens de Grote Optocht. Foto Emile van Aelst.

Duik in het historische stadsgroen om hittestress te voorkomen

De Leidse binnenstad mag met het singelpark inmiddels een groene rand hebben, alles wat daarbinnen ligt, is toch vooral steen. Om de binnenstad aangenaam te houden en hittestress te voorkomen, wil het gemeentebestuur meer groen in het Leidse centrum. Maar hoe pak je dat aan? Historica Fenna IJtsma zoekt inspiratie voor het gemeentebestuur in het verleden van de stad.

Tekst: **Marijn Kramp**

Fenna IJtsma is inmiddels vier maanden bezig met haar zoektocht naar historisch groen. En ze is razend enthousiast. “Ik werk nauw samen met een groep mensen die allemaal vanuit hun eigen discipline naar dit vraagstuk kijken. Bioloog Lotte Vroomans, onderzoeker van Naturalis, onderzoekt de effecten van vergroening in de Leidse binnenstad. Erfgoeddeskundigen van Erfgoed Leiden en Omstreken denken mee over de richting van het historisch onderzoek en de relevantie van de eerste resultaten. Stadsontwerpers van de gemeente maken de uiteindelijke plannen voor vergroening op basis van beide onderzoeken. Die samenwerking is heel stimulerend. Als ik iets leuks heb ontdekt, overleggen we of ik daarop door ga of dat ik nog even verder zoek.”

Die samenwerking maakt het onderzoek voor haar heel bijzonder. “Als historicus zit je normaal gesproken in je eentje in archieven of bibliotheken. Maar nu werk ik in een team. Wat ik lees in bronnen zie ik soms ook nog eens direct terug in de stad.” Ze heeft in totaal een jaar de tijd om vier eeuwen stadsgroen door te pluizen. “Dat is wel een uitdaging”, lacht ze. Maar ze hoeft geen volledig historisch overzicht op te leveren. Ze is echt op zoek naar inspiratie. Wat voor groen er in de stad was en waar en hoe er door de eeuwen heen met groen in de stad is omgegaan.

*‘Toren Bourgondië’, Jan Elias Kikkert.
Erfgoed Leiden en Omstreken, 1866.
Signatuur PV_PV3117.8*

*Levendaal, (maker onbekend),
begin 20e eeuw. Erfgoed Leiden en
Omstreken. Signatuur PV_GN003217.*

Kindertekeningen

Tot haar grote verrassing zijn daar best veel bronnen over te vinden. “Ik ging eerder uit van een handvol bronnen, maar er is veel meer over te vinden. Kaarten, illustraties, foto’s, bonnen van de aanschaf van groen, zelfs tekeningen van kinderen.” Daar zit een mooi verhaal achter, vindt ze, dat teruggaat naar de hongervinter.

Door het enorme tekort aan brandhout in de laatste oorlogswinter belandden veel bomen in de haard of kachel. Na de bevrijding vond men al vrij snel dat er weer bomen aangeplant moesten worden. Veel mensen bemoeiden zich daar tegenaan. Ze schreven brieven dat ze meer bomen wilden in hun straat, of bepaalde soorten.

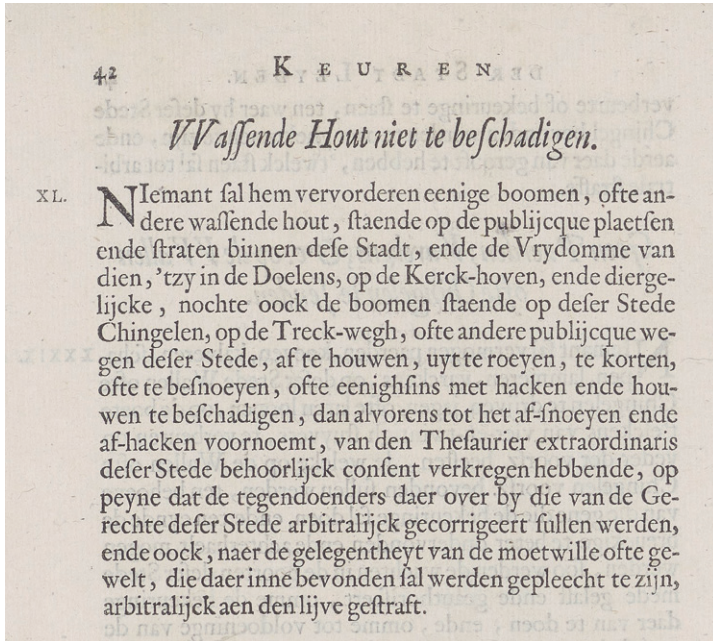
De schrijfster en illustrator Galinka Ehrenfest motiveerde een aantal kinderen die haar werkplaats bezochten om tekeningen te maken voor de burgemeester van de bomen die zij in hun buurt wilden hebben. Dat waren fruitbomen. “Het voorstel heeft het niet gehaald, heb ik begrepen. Fruitbomen doen het namelijk niet goed in de stad. Ze verdragen straatverkeer slecht. Maar de tekeningen hebben wel het archief gehaald.”

Erfgoedinclusief vergroenen

Het historisch onderzoek maakt deel uit van Erfgoed Deal Leiden en voert IJtsma uit vanuit de Universiteit Leiden, onder leiding van prof. dr. Ariadne Schmidt. Als IJtsma en Vrooman klaar zijn met hun onderzoek, dat mede gefinancierd wordt met een Erfgoed Deal, worden er met hun bevindingen twee toolboxes gemaakt. Een is voor gemeenten voor projecten in de openbare ruimte en een is voor bewoners en andere private eigenaren.

Want het is ook de bedoeling dat inwoners wat kunnen met de uitkomsten van het onderzoek. “Als zij hun tuin willen aanpassen aan de klimaatverandering, willen wij hen ook inspiratie uit het verleden kunnen bieden.”

Via de subsidieregeling ‘Vitale binnenstad’ en het project ‘Samen aan de Slag’ kunnen inwoners cofinanciering aanvragen voor het erfgoedinclusief vergroenen van hun eigen buitenruimte. Het project helpt ook stadspartners op weg bij initiatieven.

Keurboek van Leiden (1658) f. 42. Erfgoed Leiden en Omstreken, (0501A) inv.nr. 12

Bescherming

Interessant om te zien is dat bomen door de eeuwen heen in de stad altijd beschermd zijn geweest. "In alle eeuwen kom ik straffen tegen voor mensen die bomen beschadigen of kappen. Dat is dus niet iets van deze tijd." Ook een mooie vondst is een complete lijst van alle bomen die er in 1852 in de stad staan. Op die lijst staat per straat aangegeven welke bomen daar staan. Bomen waren zo'n nauwkeurige inventarisatie in die tijd kennelijk waard.

De meeste parkjes in de binnenstad dateren uit de 19e eeuw. Een heel bijzondere is in diezelfde eeuw ook alweer verstaend. "Dat was het parkje op het Pieterskerkplein. Ik vond daar een afbeelding van. Het heeft maar zo'n dertig jaar bestaan. Waarom het uiteindelijk weer een volledig bestraat plein is geworden, weet ik niet. Of ik daarachter ga komen is nog de vraag."

Pieterskerkplein

Fenna IJtsma. Foto: Arash Nikkhah.

Interieur vaak ondergeschoven kind

We koesteren de oude gebouwen en de voorwerpen uit het verleden. Landelijke en lokale overheden beschermen in bepaalde mate interessante bebouwing terwijl musea hun verzamelde collecties tonen en conserveren. De particulier geniet in groten getale van de oude bewaarde binnensteden, kastelen en buitenhuizen en van de museale voorwerpen. Het is echter de vraag of men die schoonheid in de intieme omgeving ook omarmt. Voor dat 'oude spul' is niet meer zo'n belangstelling om zich in de particuliere sfeer mee te omringen. Die heersende smaak echter wordt helaas te vaak doorgetrokken in de aanpak van oude panden. Men loopt wel warm voor een stijlvolle voorgevel, maar het interieur is vaak een ondergeschoven kindje. Het kan zelfs rigoureus aan de smaak van de koper worden aangepast. Men lijkt het ook te stimuleren. Een voorbeeld: een make-laar beval aan een pand waarvan '...het interieur helemaal is zoals het ooit werd gebouwd. Er is dus gelegenheid om het helemaal aan de smaak van de koper aan te passen'. Ai, dat wijst op slopen. Een pand is echter een ensemble; binnen en buiten zijn een geheel, zoals de architect het ooit passend in de tijd voor zich zag. Aanpassingen voor een zeker comfort is vanzelfsprekend, maar waarom niet met meer terughoudendheid?

Architecten en bouwbedrijven, die het woord restauratie in hun logo hebben staan, gaan in die trend vaak mee. De schoorsteen moet tenslotte roken. Dus laat men regelmatig de oren hangen naar de opdrachtgever. Het zou echter goed zijn om toch iets van gezag te laten gelden en de eigenaar te wijzen op de soms unieke elementen en die te koesteren. Daar is grosso modo nauwelijks sprake van. 'Alles van waarde is weerloos', de bekende zin uit een gedicht van Lucebert past hier naadloos op. De welwillende uiteraard daargelaten. Lokale overheden staan overigens ook niet altijd op de bres voor een interessant pand of onderdelen daarvan. Vaak zijn er economische motieven in het spel om de andere kant op te kijken.

Van een andere orde zijn de Rijksmonumenten. Het lijkt bij het samenstellen van die rijksmonumentenlijst een losse greep in het areaal dat beschikbaar was. Er zijn gevallen waar nauwelijks sprake is van een monument, maar waar het wel die status heeft, terwijl een ander pand qua historie en/of bouwelementen veel meer gewaardeerd zou moeten worden, niet beschermd is. Er zou een ruil mogelijk moeten zijn; van een pand de beschermende status eraf en een ander interessanter pand neemt het over. Heroverwegen dus.

Gelukkig is er sinds kort oog voor de niet beschermde panden, veelal uit de 20e eeuw. Daar werd nooit naar gekeken als belangrijke objecten. De gemiddelde Nederlander vindt nog altijd een trap- of klokgeveltje mooier dan een flatgebouw uit 1960. Het gaat natuurlijk niet altijd om mooi, maar om het conserveren van architectonische kwaliteit van een pand en eventueel de omgeving waarin het is geplaatst; het bevriest als het ware een tijdsbeeld.

Best ingewikkeld om te bepalen wat de moeite waard is, zeker als je dicht leeft bij de bouwperiode. Er is met veel vijven en zessen landelijk een lijst opgesteld met panden waar gerenommeerde architecten hun ziel en zaligheid aan hebben gegeven. Als hulpmiddel heeft de Historische Vereniging Oud Leiden een commissie ingesteld die de gemeente Leiden adviseert welke waarde die latere bebouwingen hebben. Het besef dat ook die panden of straten belangrijk zijn, moet nog fors groeien, ook bij de gemeente. En helaas bengelt het interieur in dat traag groeiende besef helemaal onderaan. Laten we hopen dat ook hier meer nadruk zal komen te liggen...in de verre toekomst zal men ons meer dan dankbaar zijn.

Hans van Klinken

Wilt u ook een opiniestuk schrijven voor **Oud Leiden Nieuws**?
Mail uw voorstel naar de redactie via oln@oudleiden.nl.

Wanneer werd de vestwal rond de Herengracht en Oude Rijn afgebroken?

In het artikel in de editie van Oud Leiden Nieuws van juni 2024 over Herengracht 136 / Oude Rijn 93 staat dat het pand dateert uit 1651. Dat is intrigerend, want de stadsuitleg, waar de huizen aan de Herengracht uit voortgekomen zijn, is van 1659. Vóór die tijd zou het betreffende perceel deels nog in het water van de vestgracht gelegen moeten hebben en gedeeltelijk op de vestwal. Een typfout is dat jaartal 1651 beslist niet, daar ik kortgeleden van de huidige eigenaresse uit eigen mond ook al de stellige uitspraak vernomen had, dat het echt 1651 was en dat iemand dat ook werkelijk had uitgezocht. Is de vestwal rond die plek dan reeds in 1651 (of eerder?) afgebroken en de vestgracht toen al (gedeeltelijk) gedempt? Dat vraagt om nader onderzoek.

Tekst: **Martin Hooymans (Historisch Leiden In Kaart)**

Op onderstaande kaartuitsneden is het verschil te zien tussen de situatie van 1649 (na de stadsuitleg van 1644) en 1670 (na de stadsuitleg van 1659).

Links het bruggetje vanaf de Koestraat richting vestwal volgens de kaart van Joan Blaeu uit 1649; rechts de kaart van Hagen uit 1570. Collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.

De brug over de Oude Rijn richting Koestraat is een goed referentiepunt. In 1649 loopt die nog in het verlengde van de vestwal, in 1670 komt de brug uit op de nieuwe Vestestraat met rechts daarvan het nieuwe bouwblok aan de Herengracht.

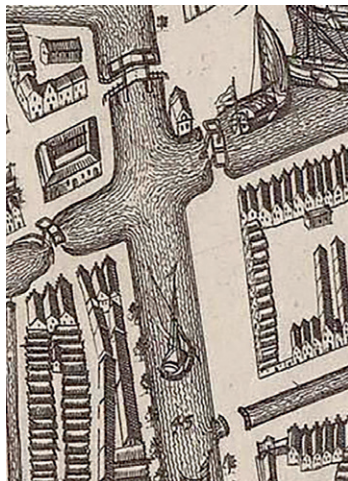
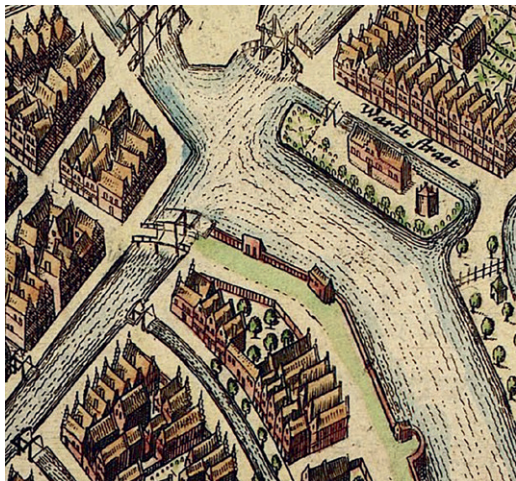
De vestwal werd afgegraven en de aarde werd

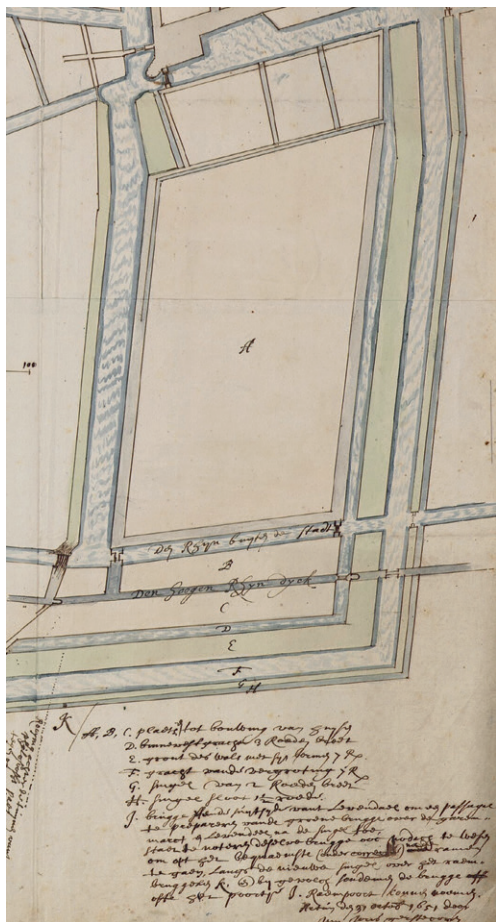
gebruikt voor het 'aandempen' van een deel van de vestgracht. De Herengracht kwam dus een stuk oostelijker te liggen. En zo ontstond de bouwgrond van het nieuwe bouwblok tussen de Vestestraat, Oude Rijn en Herengracht. De vraag is of deze actie ook eerder dan 1658/1659 plaatsgevonden kan hebben. In Leiden, binnen en buiten de stadsvesten (1975) van H.A. van Oerle is geen spoor te bekennen van een eerdere afbraak van de vestwal en demping van de vestgracht.

Plannen Colevelt

Wel is er sprake van plannen van landmeter Claes Arentsz Colevelt uit 1651, waarvan het merendeel niet doorgegaan is en waar slechts een klein deel gerealiseerd is in een ander deel van de stad. Ook E. Taverne maakt in In 't land van belofte: in de nieuwe stad (1978) melding van de plannen die 'voorlopig in de lade bleven, maar uiteindelijk dienden als uitgangspunt voor de beraadslagingen binnen de Vroedschap aan het begin van 1658 ...'.

En zo blijkt het ook te zijn als we de desbetreffende kaart erbij halen. Op deze kaart uit 1651 is goed te zien, dat de oude aansluiting naar de Koestraat uitkwam op de vestwal. De kaart is van Joris Gerstecoren, gebaseerd op de plan-

overzicht van de uitgave van de percelen achterwege.

Definitief plan uit 1658 met oude en nieuwe situatie. Collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.

Dat overzicht stond bij de uitleg van 1611 wel in extenso uitgeschreven en niet alleen voor het gebied ten noorden van de Vest, maar ook voor de percelen, die aan de zuidzijde (de huidige Oude Vest) vrij kwamen door het slechten van de vestwal en het dempen van de achterliggende vestsloot. Als we zoiets bij de hand hadden gehad voor de uitleg van 1659, hadden we makkelijker kunnen vaststellen hoe het met de percelen aan westzijde van de Herengracht was gegaan. Dit overzicht is ongetwijfeld nog te maken uit de archiefstukken van ons onvolprezen archief (verhurings- en bestedingsboek M toeg.nr. 0501A inv.nr. 1393), doch dat zal nog wat werk gaan vergen.

Conclusie

Het kan niet anders dan dat Herengracht 136/ Oude Rijn 93 ergens in of na 1659 is gebouwd. De hypothese dat dit reeds in 1651 is geschied, is gebaseerd op een plan dat nooit is uitgevoerd.

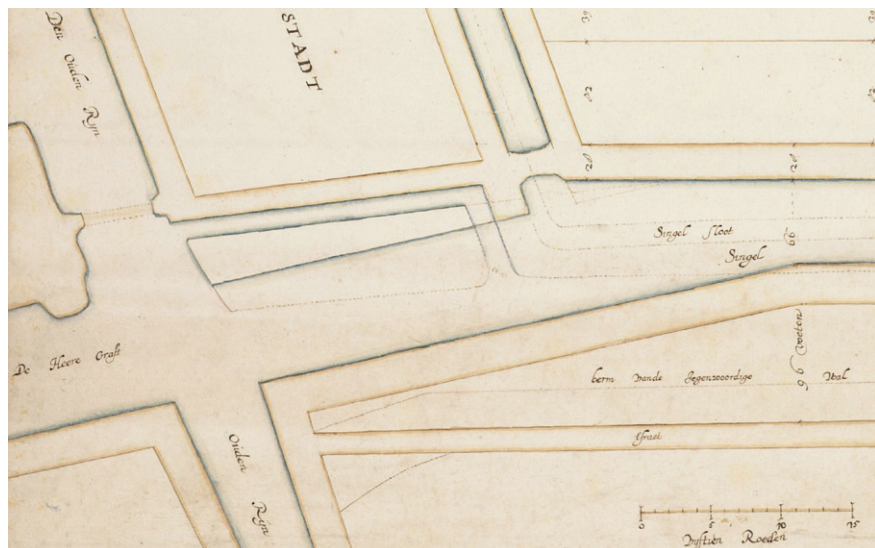
De kaart van Joris Gerstecoren met het plan van Claes Arentsz Colevelt uit 1651. Collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.

nen van Claes Arentsz Colevelt. Dat het hier vooral gaat om ideeën betreffende het zuidelijke gedeelte van de uitleg, is ook duidelijk op deze kaart te zien.

Werkelijke besluitvorming

De werkelijke besluitvorming door het gerecht over deze stadsuitleg vond pas plaats in 1658. De kaart van 10 oktober 1658 laat er geen twijfel over, dat ‘de aendammung van de oude vestgracht sal worden gedaen ende sulx eene crasse (?) van de oude cingel blijven staen tot betere stijvinge vande platinge.’

De stippellijntjes geven de oude, bestaande situatie weer. Goed zichtbaar is hoe de ‘berm van de tegenwoordige wal’ liep en hoe er in de oude vestgracht een stukje land ingenomen is voor de Herengracht als straat en percelen ten behoeve van nieuw te bouwen huizen. Helaas laat Van Oerle bij de uitleg van 1659 het

Over de totstandkoming van de Leidse 3 oktober postzegels

Op 3 oktober gaf PostNL een postzegelvel uit over 450 jaar Leidens Ontzet. Omdat de twee ontwerpers weinig wisten over het ontzet, maakte Willem Hogendoorn een stadswandeling met hen langs locaties die met 3 oktober te maken hebben. Hij beschrijft hoe de postzegels vervolgens tot stand kwamen.

Tekst: **Willem Hogendoorn**

Ik ontmoette de ontwerpers in de Hortus. Het eerste wat ik hen vertelde was dat Willem van Oranje heel blij was dat Leiden zich niet had overgegeven aan de Spanjaarden. Want na

Leidens Ontzet begon de terugtocht van de Spanjaarden uit Holland. Daardoor ontstond de uitdrukking: 'Leiden ontzet, Holland gered'. Het was voor mij een leuke verrassing dat deze uitdrukking dominant op het postzegelvel te zien is. Een mooie vondst vind ik ook dat de ontwerpers tussen deze vier woorden twee haringen hebben gezet.

Gedicht St. Jeroensbrug

Tijdens de wandeling vertelde ik bij de St. Jeroensbrug aan het Rapenburg dat hier de watergeuzen op 3 oktober 1574 vanuit de Vliet de binnenstad van Leiden invoeren. Daarom is er op deze brug een gedenksteen aangebracht met een gedicht van Jan van Hout. Ik las dit aan de ontwerpers voor:

*Men was in groot verdriet,
Want eten wasser niet
En tvolc van hunger schreiden.
Ten laetst God nedersiet
En zunt deur deze Vliet
Broot, spiz' en dranc in Leiden.*

Ook dit gedicht hebben de ontwerpers op het postzegelvel gezet. Het gedicht staat tussen twee postduiven waarvan op de linker het jaartal 1574 staat en op de rechter 2024. Ik vertelde de ontwerpers dat dit gedicht vier chronogrammen (jaardichten) bevat. Links onderaan op het postzegelvel hebben zij dat benoemd en van een toelichting voorzien.

Personen op de postzegels

Op de linker tab staan boven burgemeester Pieter van der Werff en daaronder militair gouverneur Dirk van Bronkhorst afgebeeld.

Daarnaast op de linker postzegel staan stadssecretaris Jan van Hout en Jan van der Does, bevelhebber tijdens het beleg, afgebeeld.

Op de rechter postzegel staan Louis de Boisot, admiraal van de geuzenvloot, en Willem van Oranje, de leider van de opstand tegen de Spaanse machthebbers. Rechts daarvan op de tab bovenaan zien we Magdalena Moons, geliefde van de Spaanse legerleider De Valdez, en daaronder Willem Cornelisz. Spielman, de duivensmokkelaar.

Dit was niet de eerste keuze van de ontwerpers. Zij wilden graag ook Cornelis Joppenszoon als vinder van de hutspot op een postzegel afbeelden. Helaas was van hem geen beeltenis te vinden op internet. Ik heb toen voorgesteld om Dirk van Bronkhorst erop te zetten. Ook Van Bronkhorst was een held tijdens het beleg, alleen minder bekend, omdat hij tijdens het beleg overleed ten gevolge van de pest. De ontwerpers namen dit advies dankbaar over.

Haringen of postduiven

Sommige mensen die het ontwerp gezien hadden vonden dat de postduiven te nadrukkelijk op het postzegelvel aanwezig waren en de haringen maar minimaal. Dat zou volgens hen andersom moeten, want op 3 oktober worden er haringen gegeten en geen postduiven. PostNL wilde graag weten wat ik daarvan vond. Mijn antwoord was dat ik ervan overtuigd ben, dat als de postduiven de brieven eind september 1574 niet hadden overgebracht, Leiden zich zeer waarschijnlijk had overgegeven aan de Spanjaarden. En dan hadden wij helemaal geen 3 oktoberfeest gehad en zouden er ook geen haringen worden gegeten. PostNL was

het met mij eens, dus op het postzegelvel zien we meer duiven dan haringen.

Spiegelen of niet spiegelen

Een ander onderwerp van overleg ging over spiegelen of niet spiegelen. Op het postzegelvel zien we op de tabs rechtsboven en rechtsonder het Academiegebouw van de Leidse Universiteit staan. In het eerste ontwerp stonden deze tabs links- en rechtsonder waarbij links het academiegebouw in spiegelbeeld stond. Esthetisch gezien stond dit best leuk. Maar zou daar wellicht commentaar op kunnen komen? Om dit te voorkomen is er toen voor gekozen om de tabs met het academiegebouw niet te spiegelen, maar aan één kant te zetten.

Binnenkijken is een rubriek waarin monumenten in en rond Leiden voor het voetlicht komen. Panden met een verhaal over hun bijzondere interieur, architectuur of plek waarop ze gebouwd zijn.

Pieterskerkgracht 9a

Rijke historie zichtbaar ondanks vele verbouwingen

Het pand aan de Pieterskerkgracht 9a is bij menig Leidenaar bekend als 'Ars' en velen weten dat daar een kunstacademie is gevestigd die voluit *Ars Aemula Naturae* heet (de kunst wedijvert met de natuur). Ars werd opgericht in 1799. Een initiatief dat door kunstenaars Willem van Mieris en Carel de Moor was voorgegaan door het oprichten van een schildersacademie aan het eind van de 17e eeuw.

Tekst & foto's: **Hans van Klinken**

De ingang van de academie uit eind 17e eeuw.

Het onderkomen van Ars is een majestueus gebouw waarvan de verschillende delen steeds zijn verbouwd. Oud is de bebouwing in elk geval. Een deel van dit voormalige woonhuis zou teruggaan tot zelfs de 14e eeuw, hoewel een uitgebreid onderzoek (zie noot 3) dat niet vermeldt.

Het pand in zijn huidige aanzicht is gebouwd nadat de gracht was gedempt. Het is een opvallend bouwsel in baksteen met banden van natuursteen en Dorische muurdecoraties (pilasters) en rijk versierd met elementen. Nadat de laatste graaf Phillips II en het katholicisme uit deze contreien werden verjaagd, was Holland niet langer een wingewest van de spilzieke vorst en kon het geld dat eerder was weggesluisd naar Spanje zelf worden aangewend. Hierdoor kon dit pand in 1620 zo rijk worden gebouwd. Zo ontstonden in de vroege 17e eeuw mooie gebouwen zoals de Stadstimmerwerf, het Gemeenlandhuis aan de Breestraat, de Latijnse School aan het Gerecht en particuliere panden zoals aan de Pieterskerkgracht.

Typische zwart-wit tegels

De laagbouw rechts van het hoge pand is ontstaan in 1689. De prachtige toegangsdeur is uitgevoerd in de stijl van Lodewijk XVI. Het

De sfeervolle vloer met uit die tijd typische zwart-wit tegels.

halletje met de zwart-witte tegelvloer ademt echter de 17e eeuw uit met het fraai bewerkte plafond.

Hierachter is de grote binnenplaats waar het academiegebouw zich over de gehele lengte uitstrekt. Op de begane grond domineren hoge ramen. Aan de uiterste rechterkant van de eerste verdieping is nog een oud kruiskozijn bewaard. Daar zijn er meer van geweest, waarvan twee stuks aan het eind van de 19e eeuw naar de Lakenhal zijn gebracht. De gebrandschilderde ramen moesten eveneens wijken en kwamen terecht in het Parijse Musée des Beaux Arts.

Cassettenplafond teruggevonden

Gelukkig is niet alles uit het pand verdwenen. Links bij binnenkomst, in de Saeghmolenzaal, is een cassettenplafond uit vermoedelijk 1653 te bewonderen. Martinus Saeghmolen is de maker ervan. Het werd tijdens de restauratie rond 1980 onder een stuclaag gevonden en die heeft het plafond behoed voor uitname of vernieling. De achterkant van het gebouw is in ca. 1650 neergezet en staat haaks op de lange gevel. De grote trap (er zijn nog twee kleinere

exemplaren) staat daar in een hoog trappengat dat nutteloos, maar wel zeer indrukwekkend is. Het reikt zeker een meter of 15 omhoog. Ernaast is een voormalige eetkamer met betimmering uit 1753, wat in zijn opzet en detail een lust voor het oog is.

Het complex met de hoge dominerende ramen links van de binnenplaats.

Het plafond dat recent onder de stuclaag werd gevonden.

Links: Detail van de overdadig versierde kastenwand.

Rechts: Een rijk gedecoreerd sleutelstuk.

Het immense trappengat om indruk te maken op bezoekers.

Op de tweede verdieping geven de gebruiksruimten weer hoe het gebouw is gebouwd. Zware balken domineren; soms enkelvoudige of moer- en kinderbalken met hier en daar een verrassend beeldhouwd sleutelstuk. Op deze verdieping is er een gemarmerde kastenwand te zien in de stijl van het Hollands Classicisme en deze stamt uit begin 1700. De krakende vloeren van deze en de erboven gelegen zolderverdieping benadrukken de doorleefde ouderdom van het pand. Dat komt ook tot uitdrukking in de enorme kappen die het pand dekt. Hout- en penverbindingen houden de balkenlaag netjes bij elkaar. Hier kan je zien dat eerdere restauratie plaats heeft gevonden met nieuwe delen die aangeschaft zijn.

School voor 'haveloze kinderen'

Na de lange periode van louter woonhuis heeft het pand vanaf 1856 gediend als school voor 'haveloze' kinderen tussen de zes en acht jaar. Drie jaar later krijgt de kunstenaarsacademie daar twee lokalen ter beschikking en in 1904 wordt dat bij testament omgezet in eeuwig gebruik van het hele pand. Deze sprekende gebruik van het hele pand. Deze sprekkende bouw werd echter in 1923 bedreigd met afbreken. Het tijt keerde mede door de historicus P.J. Blok die zich hard maakte voor behoud. In 1926 is het pand verkocht aan de gemeente Leiden. Deze neemt haar verantwoordelijkheid en binnenkort wordt de academie aangepast aan de bouwweisen van deze tijd.

Ars heeft in de begane grond doorlopend exposities op vrijdag-, zaterdag- en zondagmiddag en een paar keer per jaar is zelfs het hele gebouw in gebruik voor een tentoonstelling. U kunt dus zelf al dat fraais gaan zien.

Met dank aan Malinda Clouder van Ars Aemula Naturae die het mogelijk maakte het gebouw te fotograferen. Informatie werd verkregen uit de publicaties Over de geschiedenis van Ars, Leidse Jaarboekje 1913 door P.J. Blok en Pieterskerkgracht 9 door J.F. Dröge, uitgave ter gelegenheid van de opening van het gebouw Ars Aemula Naturae in Leiden op 28 augustus 1982.

In *Oud Leiden Nieuws* publiceren we fragmenten uit verschillende interviews van de Stem van Leiden. Daarmee hopen we u natuurlijk nieuwsgierig te maken naar de verhalen die de leden van De Stem van Leiden hebben vastgelegd. Tijdens de interviews horen we vaak onverwachte pareltjes: leuke, opmerkelijke, maar soms ook hele droevige levensgeschiedenissen passeren de revue.

Dit keer het verhaal van Riet Paauw-Erades.

Pareltjes in de geschiedenis van 'gewone' Leidenars

Dankzij de krant een flat voor 36.000 gulden in De Kooi

Tekst: commissie Stem van Leiden

Riet Paauw-Erades werd in februari 1943 in Leiden geboren. Ze had een oudere broer en kreeg nog twee zusjes. Vader was loodgieter. Meestal was hij alleen in de weekenden thuis, omdat hij in Brabant werkte en daar overnachtte. Moeder was coupeuse, maar stopte met haar werk toen ze trouwde. Wel bleef ze kleding naaien voor zichzelf en de kinderen. Riet groeide op in een fijn gezin. Ze woonden in de Kapteynstraat, destijds een tamelijk nieuwe wijk met veel jonge kinderen; dus vriendjes genoeg om mee te knikkeren, tollen, touwtjespringen en verstopperijtje spelen. Er was een actieve buurtvereniging die onder andere kindervakantiebezigdheden organiseerde. Op de plek waar later de Vredeskerk kwam, was een speeltuin en een buurthuis waar geknutseld werd en waar een toneelvereniging repeteerde.

Voor boodschappen hoefde je de wijk niet uit. Er waren veel winkels in de buurt. De kleuterschool en lagere school waren niet ver weg en pas toen Riet naar de mulo ging aan de Pieterskerkstraat, verliet ze dagelijks de wijk. Voor de huishoudelijke vakken gingen de meisjes van de mulo een dag per week naar de huishoudschool op het Rapenburg. Een vervolgoopleiding lag voor de meisjes in die tijd niet zo voor de hand. Het gezin kon wat extra inkomen van een werkend kind goed gebruiken.

De krant

Met haar diploma op zak solliciteerde Riet bij het Leidsch Dagblad en werd aangenomen. Ze begon op de administratie en hielp aan de balie waar mensen advertenties kwamen opgeven. Ook betaalde ze er de krantenlopers uit die het aantal verkochte kranten kwamen afrekenen.

Ze had het er naar haar zin, maar stopte met werken toen ze zwanger was van haar eerste zoon. Echtgenoot Ruud, redacteur, had ze leren kennen bij het Leidsch Dagblad tijdens

een personeelsuitje. Veel uitgaansmogelijkheden waren er niet voor het stel. Naar de bioscoop of het zwembad, dat was het wel zo'n beetje.

Riet was 22 jaar toen ze trouwden. Doordat de krant bij de gemeente opties had voor wonin-

gen, konden ze voor 36.000 gulden een flat kopen aan de Paramaribostraat in De Kooi. Vlakbij lag het gemeentelijke openluchtzwembad De Zijl, waar in het midden een afscheiding was om jongens en meisjes apart te houden.

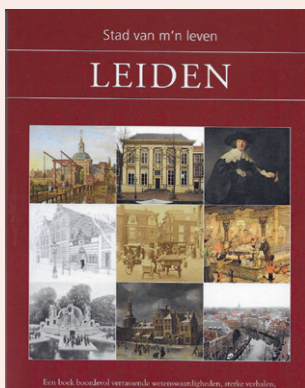
Nieuwsgierig naar meer van deze verhalen?

De Stem van Leiden heeft bijna 150 interviews afgenomen en levensverhalen van de 'gewone Leidenaar' opgenomen, volledig uitgeschreven en samengevat.

Vrijwel alle verhalen zijn te lezen en te beluisteren op de website van Erfgoed Leiden en Omstreken, www.erfgoedleiden.nl onder **Collecties > Uw verhalen**.

Donatie

Verzameling van Leidse boeken, Leidse dia's en parafernalia

Een aantal maanden geleden overleed ons lid W.M. Flaman. Hij was een Leidenaar in hart en nieren en verzamelde Leidse boeken en andere Leidse spullen. Daarnaast ging hij op speurtocht door Leiden om mooie dia's te maken. Na zijn overlijden ging zijn nicht Bianca zijn flat opruimen. Wie kon ze met zijn verzameling blij maken, vroeg ze zich af.

Bianca vond dat de Leiden-verzameling van haar oom ter beschikking moest komen aan

'mensen met een hart voor Leiden.' Mede omdat haar oom met plezier lid was van de Historische Vereniging Oud Leiden kwam ze bij ons terecht. Daar zijn wij natuurlijk blij mee. De ruim 300 Leidse boeken liggen nu in ons boekenwinkeltje en worden voor een vriendelijke prijs aan onze leden ter beschikking gesteld. De dia's zijn naar de Beeldbank gegaan en die waren daar ook blij mee.

'Big Brother' in de straat

Spionnetjes aan het kozijn worden zeldzaam

Het spionnetje is aan het verdwijnen. Jongeren zegt het al niets, maar ouderen onder ons nog wel. Aan vele kozijnen hingen ze buiten, deze kleine spiegels die verschillende functies kunnen hebben.

Tekst: **Hans van Klinken**

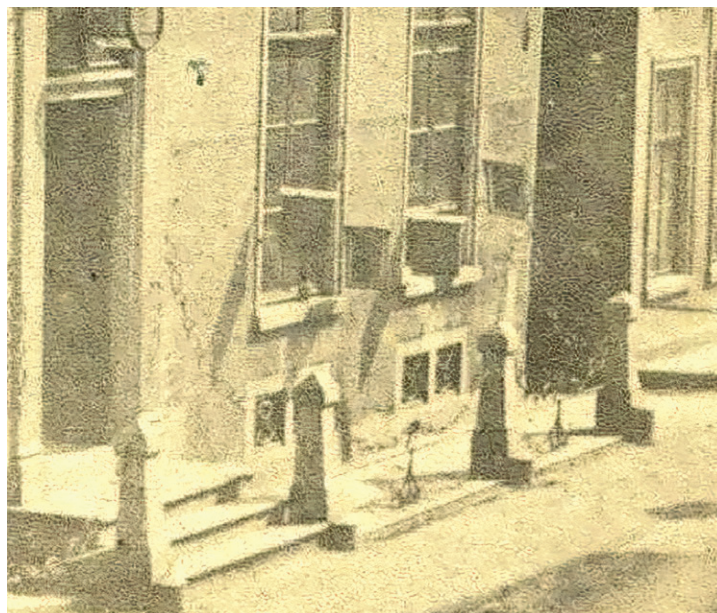
In de eerste plaats kan een gekantelde spiegel van de eerste verdieping worden gericht op de voordeur. Je kan dan als een echte spion ongehinderd kijken wie er belt. Dat stiekeme is een illusie, want als de wachtende naar het spionnetje kijkt, kijkt hij recht in het gezicht van de 'spion'.

Er was ook een andere functie van het spionnetje bekend dan die van deurbewaarder. Je kon er bij wijze van entertainment ook de straat in afkijken. Zo heb je een blik op wat er voor je gebeurt en wat er achter in de straat aan de hand is. En dat niet alleen op de eerste verdieping. Op de website van Erfgoed Leiden en Omstreken staan foto's waar op de begane grond de spiegels werden gebruikt.

Daar is een aardige anekdote over van een net getrouwd stel dat op de vrije dag graag een glas wijn nuttigde. De vrouw aan de ene kant en de man aan de andere kant van de kamer en ieder aan een raam. Via de buitenspiegels werd de straat aan beide kanten in de gaten gehouden. Dat was zeker nodig want als de (schoon) ouders, die lid waren van de blauwe knoop, langskwamen en hen op drinken betrapten, zou dat gedonder geven. De spionnetjes kunnen dus ook een waarschuwend werking hebben.

Belastingmogelijkheid

Dat het fenomeen spionnetje al lang bestaat, blijkt uit een van de Leidse raadsvergaderingen van 1866. Daar werd gekeken naar diverse belastingmogelijkheden en er werd gewezen op België waar deze gevelbuitenspiegels werden belast.

De bekende fotograaf Jan Goedeljee heeft toevallig in hetzelfde jaar deze spiegels op de gevoelige glasplaat gezet. Hij fotografeerde het oude sociëteitsgebouw van Minerva aan de Breestraat 48 waarop duidelijk een paar flinke spionnen aan de gevel op de begane grond zijn gemonteerd.

Vermakelijk is het als we de kranten over dit onderwerp bekijken. Zo werd er in 1925 een artikel gewijd aan het stelen van verschillende spionnetjes waarvan er, zoals het er staat, velen zijn. De straat was er dus mee vergeven. Opvallend is dat er in 1979 iemand klaagde dat door het verdwijnen van de spionnetjes de onderlinge controle teloor zou gaan. 'Big Brother' bestond blijkbaar toen ook al, zij het niet elektronisch.

Goedeljee fotografeerde de eerste spionnetjes in Leiden bij sociëteit Minerva. Foto: Jan Goedeljee.

De Wijnkoperij heeft twee gerestaureerde forse spionnen aan de gevel van rond de jaren 20 of 30.

Rechts: Hier lijken autospiegels te zijn gebruikt als spionnetjes.

Geheel rechts boven: Een speels type met krullen.

Geheel rechts onder: De exemplaren aan de Hooigracht.

Ook al is het aantal spionnetjes fors teruggelopen, het is geen hopeloos ouderwets fenomeen. Dat idee wordt gelogenstrafd door een artikel uit een van de Leidse kranten uit 2001. Studenten van de Pelikaanhof voelden zich onveilig en bij de toegangsdeuren van de gangen werden, jawel, spionnetjes gehangen, zodat men kon zien wie er voor de deur stond. Overigens zijn de gevelspiegels nu ook nog te koop. Dus zo passé is het nu ook weer niet.

Zoeken naar spionnetjes

Wanneer deze hulpmiddelen werden geïntroduceerd is onduidelijk. Volgens Wikipedia is in Bazil in 1817 het voorwerp gesignaleerd. De Bredasche Courant meldt het in 1840 en D.P. Bohn-Beets schrijft erover in het boekje Onze buurt uit 1861. De soos Minerva was er in 1866 dus best vroeg bij, maar of het de eerste is geweest is niet opgehelderd.

In Leiden is het even flink zoeken naar dit fenomeen. Hele straten in de binnenstad zijn er tegenwoordig zonder. En toch, op twee plekken aan de Hooigracht en drie op de Oude Rijn zijn ze nog te vinden.

Vrouwe Barmhartigheid in de kou

Op woensdag 18 september presenteerde Peterhans van den Broek in De Bakkerij zijn boek *Vrouwe Barmhartigheid in de kou* over het wel en wee van de Leidse Hervormde Diaconie in de jaren 1945 tot 1980.

In 1975 staat de Diaconie op het punt het Huiszittenhuis, Armenbakkerij en Graanmagazijn voor den Armen te verlaten. Dat is de plek aan de Oude Rijn van waaruit zij sinds 1582 een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de armenzorg, woonzorg, en recenter ook de kindercare en het maatschappelijk werk in Leiden. Al die eeuwen heeft de Diaconie zich weten aan te passen aan de veranderende tijden, maar nu lijkt haar rol volledig uitgespeeld en verzucht haar voorzitter dat de Diaconie in de kou staat.

Vrouwe Barmhartigheid in de kou vertelt hoe het verdwijnen van de vanouds vertrouwde Hervormde Diaconie na 1945 in zijn werk is gegaan. Het plaatst de gebeurtenissen in het licht van de uitdijende sociale voorzieningen, de toenemende rol van de overheid en de maatschappelijke veranderingen in de naoorlogse jaren. Maar het is niet het verhaal van een voorgoed verdwenen eeuwenoud instituut, want de diaconen van de jaren 60 en 70 wisten het fundament te leggen voor een nieuwe, eigentijdse Diaconie die in de jaren 80 vorm kreeg in Diaconaal Centrum De Bakkerij.

De geschiedenis van de Leidse Hervormde Diaconie is exemplarisch voor wat er met veel diaconieën in Nederland gebeurde in die tijd en daarmee meer dan alleen een Leidse geschiedenis. Peterhans van den Broek was van 1986 tot 2001 voorzitter van de Leidse Hervormde Diaconie. In die periode werkte hij, samen met diaconaal predikant Anton Dronkers, aan het verder uitbouwen van Diaconaal Centrum De Bakkerij aan de Oude Rijn in Leiden en het opzetten van hulpverlenende organisaties, zoals Stichting Gezondheidszorg Illegalen Leiden, het Sociaal Pension, Exodus Leiden en Stichting Uitgeprocedeerde Vluchtelingen. Van 2017 tot 2022 was hij weer voorzitter, nu van de Diaconie van de Protestantse gemeente te Leiden.

Vrouwe Barmhartigheid in de kou

€ 22,50

Primavera Pers

Leidse wereldwandelaars dromen van China

In de periode 1905-1935 trekken vele honderden jonge Nederlandse mannen de wereld in. Het wereldwandelen wordt razend populair. Onder de globetrotters bevinden zich enkele Leidse jongens met wie het niet goed afloopt.

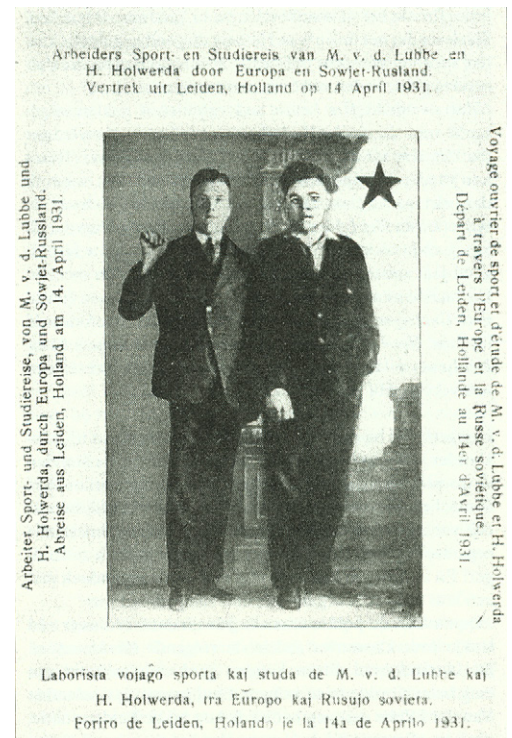
Tekst: **Jaco Berveling**

De portretkaart van Marinus van der Lubbe en Henk Holwerda met gebalde vuist.

In 1907 namen de artistieke broers Theo (1880-1963) en Willem Lohmann (1884) in Leiden geëmotioneerd afscheid van hun familie. Ze zijn dan ook begonnen aan een wereldreis en van plan om maar liefst vijf tot zeven jaar weg te blijven. Ze dromen van een tocht door Frankrijk en willen dan langs de Middellandse Zee naar Palestina en uiteindelijk China. Het is een enorme opgave, want ze doen de tocht te voet met een vierwielig karretje dat ze hebben gevuld met hun geringe bezittingen. Onderweg verdienen ze de kost met Theo's tekeningen en schilderijen en de verkoop van portretkaarten. Om in het buitenland op te vallen hebben ze een Volendammer kostuum aangetrokken. In Frankrijk worden ze enkele malen geïnterviewd. De journalisten zijn onder de indruk van de twee knappe, vrolijke en levenslustige jongens met hun bijzondere kostuums. De broers vertellen dat het natuurlijk moeilijk is om zo lang van huis te zijn. Maar het is niet anders en ze hoeven zich thuis geen zorgen te maken. Ze zijn kerngezond en schrijven regelmatig naar huis.

Globetrottermanie

De twee geboren Leidenaren horen bij een grote groep Nederlandse wereldwandelaars en wereldfietsers die er in de periode 1905-1935 op uit trekt. Het is een massale bewe-

Dit artikel is gebaseerd op het boek *Wereldwandelen! De Nederlandse globetrottermanie, 1905-1935* door Jaco Berveling (ISBN 9789086050345). Meer informatie over de Leidse (en andere) wereldwandelaars en wereldfietsers in het boek en op www.globetrottermanie.nl.

ging: er wordt in de media gesproken over een 'rage', een 'epidemie' en een 'globetrottermanie'. Veel wereldreizigers bezoeken onderweg krantenredacties om over hun belevenissen te vertellen. De redacties werden platgelopen en menig journalist begint zijn artikel met de verzuchting "Alweer een globetrotter".

Er is sprake van twee 'globetrottergolven'. De eerste golf loopt van 1905 tot het begin van de Eerste Wereldoorlog in 1914. Door de oorlog en de nasleep daarvan begint het wereldwandelen pas weer rond 1922 toe te nemen. Rond 1924 is de tweede golf op zijn hoogtepunt en tien jaar later is het wereldwandelen vrijwel volledig voorbij.

Al die wereldwandelaars hebben verschillende motieven om op reis te gaan. Dat geldt ook voor de broers Lohmann. Ze waren waarschijnlijk niet erg gelukkig met hun beroep als textielverver en verlangen naar een vrijer leven. Onder de wereldwandelaars bevinden zich ook de nodige vegetariërs en geheelonthouders die hun idealeen willen uitdragen en onderweg gelijkgestemden willen opzoeken. Dat geldt ook voor Theo en Willem. Theo is lid van de Nederlandsche Vegetariërsbond en de broers drinken onderweg geen druppel alcohol.

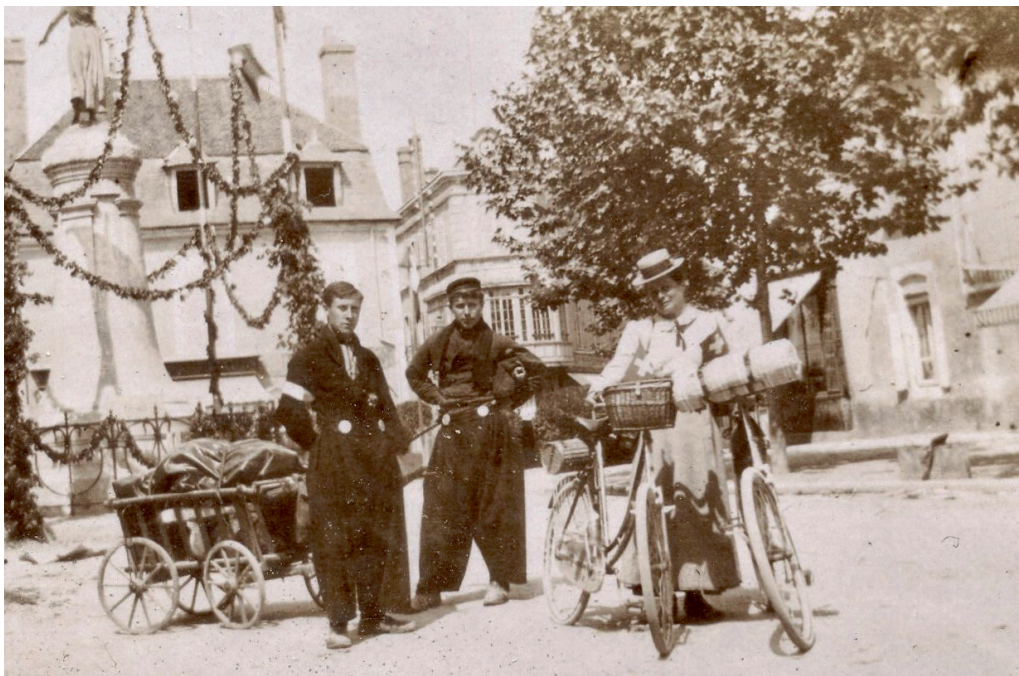
Marinus van der Lubbe

Ook de Leidse metselaar Marinus van der Lubbe (1909-1934) behoort tot het gilde van de wereldwandelaars. Hij is communist en wil in april 1931 samen met zijn partijgenoot Henk Holwerda een reis naar de Sovjet-Unie maken. Net als alle andere wereldwandelaars laten ze briefkaarten drukken om onderweg te verkopen. Op de kaart zetten ze in meerdere talen de tekst: 'Arbeiders Sport- en Studiereis van M. v. d. Lubbe en H. Holwerda door Europa en Sovjet-Rusland. Vertrek uit Leiden, Holland op 14 april 1931'. Holwerda brengt op de kaart met gebalde vuist de communistengroet. Holwerda gaat uiteindelijk niet mee. Marinus gaat alleen op pad en komt tot Berlijn. Hij keert

terug naar Leiden, waarna hij in september 1931 opnieuw aan een wereldreis begint. Ditmaal wil hij via de Balkan en de Sovjet-Unie naar China. Hij heeft uitgerekend dat het in een maand of twee, drie te belopen moet zijn. Dit keer weet hij, lopend en liftend, Joegoslavië en Hongarije te bereiken. Eind november, begin december is hij weer thuis. Daarna begint Rinus in februari 1933 aan zijn derde reis. Hij wil met eigen ogen zien hoe het Duitse proletariaat in opstand komt tegen het nazi-regime. Na twee weken bereikt hij Berlijn.

China niet gehaald

Veel Nederlandse globetrotters blijven jarenlang weg en komen thuis met de meest fantastische verhalen. Met de Leidse wereldwandelaars loopt het minder goed af. De idealistische broers Lohmann krijgen in de buurt van Lyon te maken met geweld. Hun Volendammer kostuum valt overal in de smaak, maar niet bij een jonge bakker uit Iguerande. Er ontstaat ruzie en de bruto slaat Willem tegen de grond. Die is er zo slecht aan toe dat de reis moet worden afgebroken. De twee broers raken daarna gebrouilleerd. Theo besluit vervolgens in 1908 met twee andere vegetariërs op pad te gaan. Dit keer reist hij, samen met zijn oudere broer Ferdinand en de Leidse fotograaf Goedeljee, met

*Theo en Willem Lohmann ontmoeten onderweg twee fietsers uit Zwitserland.
Foto: collectie fam. Gerson Lohman.*

Een ontmoeting met de Belgische "collega's" Antoine Henry en Nicolas Goffin, eveneens met een kar. De Belgen liepen op klompen van Jemeppe-sur-Meuse naar Rome en terug. Foto: collectie fam. Gerson Lohman.

een woonwagen, de Midgard. Theo laat ook nu portretkaarten drukken waarop ze staan afgebeeld in 'Hollandsche Visscherskleeding'. Het drietal trekt al schilderend en fotograferend jarenlang door Nederland, België en Duitsland, maar van een wereldreis komt het niet meer. Palestina en China zijn een brug te ver. Ook Van der Lubbe heeft China nooit gehaald. De Leidse communist werd ter dood veroordeeld als brandstichter van het Rijksdagge-

De portretkaarten van de broers Lohmann in Volendammer kostuum met klompen.

Drie vegetariërs in 'Hollandsche Visscherskleeding'.

bouw in Berlijn. Hij stierf op 10 januari 1934 en wordt beschouwd als het eerste Nederlandse nazislachtoffer. Na zijn arrestatie begonnen de nazi's met het oppakken van communisten en socialisten. De noodtoestand werd uitgeroepen om alle politieke tegenstand te breken. In de jaren daarna nemen de spanningen op het wereldtoneel toe en in de tweede helft van de jaren 1930 is het gedaan met het wereldwandelen. Een Nederlandse krant constateert in 1938 dat vrijwel alle wereldwandelaars ("een uitstervend ras") van het toneel zijn verdwenen. Veel Nederlandse globetrotters die in de periode 1905-1935 op stap zijn gegaan, zijn inmiddels vergeten. Dat zal bij Theo Lohmann en Marinus van der Lubbe niet snel gebeuren. Lohmann werd een verdienstelijk schilder en zijn werk hangt in veel huiskamers en musea. Hij werd in 2016 nog geroemd door de kunsthistoricus Wim Pijbes. De andere Leidenaar zal helemaal in herinnering blijven. Van der Lubbe verwierf, om Kees Walle aan te halen, "met zijn daad en dood onsterfelijkheid".

Leidse Salon over het Turks Archief

Zondag 8 december, 14.00-16.00 uur
(inloop vanaf 13.30 uur)
Vermeerzaal van de Lokhorstkerk,
Pieterskerkstraat 1

Eind 1964 kwamen de eerste arbeidsmigranten uit Turkije naar Leiden en de omliggende gemeenten. Bedoeld als tijdelijk, zijn velen uiteindelijk gebleven. Hoe verging het deze migranten en hun kinderen?

Om die vraag te beantwoorden, verzamelt en bewaart het Turks Archief herinneringen van mensen uit Leiden en omgeving met een Turkse achtergrond. Tegelijkertijd vertelt ze over de vele facetten van de relatie tussen Nederland/Leiden en Turkije, van eeuwen terug tot nu.

Tijdens de Leidse Salon vertelt initiatiefnemer Emine Güney over het ontstaan, de functie en werkzaamheden van het Turks Archief. Ook vertelt ze hoe het verzamelde materiaal gebruikt kan worden voor nieuw historisch onderzoek.

De toegang is vrij, maar aanmelden is verplicht vanwege een beperkt aantal plaatsen. Aanmelden via hvolsalon@gmail.com. Na afloop wordt er op eigen kosten een borrel gedronken in het Pakhuis in de Doelensteeg.

Jan van Houtlezing: Het beleg van Alkmaar

Zondag 15 december, 14.30 uur
(inloop vanaf 14.00 uur)
Sociëteit Amicitia,
2de Binnenvestgracht 21a

Nu het 450 jaar geleden is dat Leiden werd ontzet, is er veel aandacht voor wat zich toen in Leiden tijdens en na het ontzet op 3 oktober 1574 afspeelde. De gebeurtenissen in Leiden waren onderdeel van de eerste jaren van de tachtigjarige oorlog, de opstand van de Nederlanden tegen het Spaanse gezag. Sommige gebeurtenissen in die jaren waren bepalend voor de onafhankelijkheid van Nederland. Een daarvan was het beleg van Alkmaar in 1573 dat uitliep op een overwinning voor de opstandelingen: bij Alkmaar begint de victorie!

De Jan van Houtlezing gaat over het beleg van Alkmaar en hoe je de gebeurtenissen daar in het bredere kader van de opstand moet plaatsen. De lezing wordt gehouden door Harry de Raad, ereburger van de stad Alkmaar. Als historicus heeft hij zich intensief met de geschiedenis van Alkmaar beziggehouden. Hij schreef veel over de geschiedenis van Alkmaar, zoals

het in 2023 gepubliceerde *Het beleg van Alkmaar, opstand en oorlog in de stad en omgeving 1566-1576*.

De Jan van Houtlezing wordt elk jaar gehouden op een zondagmiddag rond de geboortedatum (14 december 1542) en overlijdensdatum (12 december 1609) van stadssecretaris Jan van Hout die een groot stempel wist te drukken op Leiden aan het einde van de 16de eeuw.

*Toegang vrij voor leden.
Niet-leden betalen € 5,-.*

Geleerdheid onder de zerken - Professoren aan de Groenesteeg

Om de 450e geboortedag van de Leidse Universiteit te vieren, schreef Lodewijk Kallenberg, emeritus-hoogleraar wiskunde, vanuit zijn bestuurlijke betrokkenheid bij de begraafplaats aan de Groenesteeg een boek over de 67 hoogleraren die daar zijn begraven. De HVOL heeft, in samenwerking met de Universiteit Leiden en vereniging ProParte, een lezing georganiseerd die Kallenberg zal houden in de eerste week van februari 2025, waarin ook de 450e dies van de universiteit wordt gevierd. Wie waren die hoogleraren, waar in Leiden woonden zij, waarom en waar vonden zij hun graf aan de Groenesteeg en veel meer interessants komen wij in zijn publicatie te weten. Ook wordt hierin een aantal anekdotes over deze professoren verteld.

Na afloop van de lezing wordt een borrel aangeboden en is de nieuwe publicatie *Geleerdheid onder de zerken - de zeventenzestig professoren op de historische begraafplaats Groenesteeg - met korting - te koop*. Prijs van

het boek: 30 euro. Op vertoon van de HVOL-ledenpas ontvangt u 5 euro korting.

Let op: de exacte datum was bij het ter perse gaan van dit nummer van OLN nog niet bekend, de locatie evenmin. Houd u daarom de nieuwsbrief en de website van de HVOL in de gaten voor meer informatie over de lezing van Lodewijk Kallenberg over de 67 Leidse hoogleraren op de begraafplaats Groenesteeg.

Terugblik

Fototentoonstelling repetities Toneelstuk Beleg

De HVOL kan met trots terugkijken op de vijf voorstellingen van het toneelstuk *Beleg* dat in september in de Leidse Schouwburg is gespeeld ter gelegenheid van het 450-jarig jubileum van Leidens Ontzet. Vier fotografen van de Leidse Amateur Vereniging Fotografen - Dirk-Jan Hoogerdijk, Roos Koole, Henriette van der Linden en Sabine Te Rietstap - hebben verschillende repetities van *Beleg* gefotografeerd. Een selectie van deze foto's is tot 6 januari te bezichtigen in café Coffeestar en de huiskamer van de Leidse Bibliotheek.

8 december | Leidse Salon met Emine Güney over het Turks Archief

14.0 uur, Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1

15 december | Jan van Houtlezing door Harry de Raad: Het beleg van Alkmaar

14.30 uur, Sociëteit Amicitia, 2de Binnenvestgracht 21a

31 maart | ALV-lezing door Pieter Slaman19.30 uur, Stadsfoyer. **Toegang alleen voor leden**
De lezing die traditiegetrouw na de algemene ledenvergadering wordt gehouden zal in 2025,

wanneer de Universiteit het 450-jarig bestaan viert, worden uitgesproken door Pieter Slaman. Hij is universiteits- en onderwijshistoricus, en is in het bijzonder thuis in de universitaire geschiedenis van de laatste 50 jaar. Bij de opening van het academisch jaar 2024-2025 ontving hij de LUS Onderwijsprijs voor de beste docent.

Waarover hij in 2025 voor Oud Leiden zal spreken, blijft nog een verrassing. In het volgende nummer van OLN leest u meer over Pieter Slaman en zijn ALV-lezing.

Aanvullingen en correcties

Haagweg 33

Schrijver Hans van Klinken van onze rubriek Binnenkijken stuurde onderstaande aanvulling naar aanleiding van zijn artikel over Haagweg 33 in *Oud Leiden Nieuws* van maart jl.

“Naar aanleiding van de beschrijving van het pand Haagweg 33 in Binnenkijken heeft de bouwhistoricus van de gemeente Leiden, Edwin Orsel, een onderzoek ingesteld naar de zeldzame Phillibertspanten op de zolder. Orsel

heeft het kavel waar de panden 33, 35 en 37 onder vallen nader bekeken. Het blijkt dat op het grondvlak van deze panden een zogenaamd speelhuis heeft gestaan. Een speelhuis was een buitenwoning voor degenen die in de zomer de drukke stad wilden ontsnappen. Het kan zelfs al in de 17e eeuw daar hebben gestaan. Deze extra vondst naast de Phillibertspanten vraagt een verder onderzoek naar deze locatie.”

Colofon**Redactie**

Marjolein Hettinga
Marleen Hogendoorn
Marijn Kramp

E-mail redactie

oln@oudleiden.nl

Opmaak

Arnold Meijer / Blue Robin dtp

Productie

Nautilus, Leiden

HVOL Postadres:

Secretaris HVOL
Postbus 917
2300 AX Leiden

Website: www.oudleiden.nl

Beeldbank: www.oudleiden.nl/collecties/beeldbank

E-mail: info@oudleiden.nl

Rekeningnummers voor:

- contributies/schenkingen:
NL06 RABO 0322 8362 20
- betaling excursies:
NL67 INGB 0005 9012 64
KvK-nummer 40445843
ANBI-nummer 804311912
ISSN-nummer 2214-353X

Adverteren?

Meer informatie over de mogelijkheden voor adverteren in *Oud Leiden Nieuws*?

Neem contact op met:
advertenties@oudleiden.nl

OLN wordt in een oplage van 2500 verspreid onder leden van de HVOL en als pdf gepubliceerd op www.oudleiden.nl.

Kopij volgend nummer

Het volgende nummer van *Oud Leiden Nieuws* verschijnt begin maart.

Kopij kan tot en met maandag 13 januari gestuurd worden naar oln@oudleiden.nl.

 AKERBOOMBOUW	Akerboombouw B.V.	 macropa	Macropa BV
 Alrijne zorggroep	Alrijne Zorggroep	 van muiden advocaten	Glas- en Schilderwerken Van Muiden BV
 Barthen KEUKEN DESIGN CENTER	Barthen Keuken Design Center	PRIMAVERA PERS	Primavera Pers
 riool.nl HuurMaat	Barthen Rioleringswerken BV	 Zorg en Zekerheid Beter in jouw buurt	Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid
 RHIJNHOF grafiek - ruime - uitnodigend	Stichting Beheer Begraafplaats Rhijnhof	 Hoogheemraadschap van Rijnland	Hoogheemraadschap van Rijnland
 rijksmuseum boerhaave	Rijksmuseum Boerhaave	 Tandartsenpraktijk Zoeterwoudsesingel	Tandartsenpraktijk Zoeterwoudsesingel
 VERGADERLOCATIE	De Brandmeester - Vergaderlocatie	 RWV ADVOCATEN	RWV Advocaten
 BREEDVESTE KONINKLIJK - VERBODEN - ONBESCHRIJD	Breedveste BV	 Schulpen Schuim	Schulpen Schuim BV
 Buik & Van der Horst Gerechtsdeurwaarders	Buik & Van der Horst gerechtsdeurwaarders	 serviceflat SCHOUWENHOVE	Serviceflat Schouwenhove
 BURGY KLASSIEK BOUWEN	Burgy Klassiek Bouwen	 SOCIÉTÉIT AMICITIA	Sociëteit Amicitia
 GRANDCAFÉ de BURCHT	Grandcafé De Burcht	 Steenhof	Boutique Hotel Steenhof Suites
	Van Cleef Holding	 TK advocaten notarisser	Teekens Karstens, advocaten en notarissen
 SCOL STICHTING CONFESSIONEEL ONDERWIJS LEIDEN	Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden	 BRILL	Brill
 du PRIE bouw & ontwikkeling b.v.	Du Prie bouw & ontwikkeling BV	 Universiteit Leiden	Universiteit Leiden
 Stichting Eva van Hogeveen	Stichting Eva van Hogeveen	 HOTEL LEIDEN	Van der Valk Hotel Leiden
 DG De Gunst Juwelier	De Gunst Juwelier	 WERELD MUSEUM LEIDEN	Wereldmuseum Leiden
 Hartwijk	firma W.P Hartwijk en Zoon	 WALBURGPERS	Walburg Pers
 hbk	HBK fiscalisten_accountants_ expat consultants	 Stichting Werk en Onderneming	Stichting Werk en Onderneming
 Stichting Hof Meermansburg	Stichting Hof Meermansburg		Stichting Zeven Leidse Hofjes
 HOOGLANDSE KERK	Hooglandse kerk	 LEK	Lek® makelaars en taxateurs
 HOPPEZAK kledingverhuur	Hoppezak Kledingverhuur	 La Gro Geelkerken advocaten	La Gro Geelkerken advocaten
 legaltree	Legaltree		Prima Management
		MUSEUM DE LAKENHAL	Museum De Lakenhal